

**Pr. prof. univ. dr. Leontin Popescu,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

SFÂRȘITUL VIEȚII PĂMÂNTEȘTI A OMULUI ȘI DISCERNĂMÂNTUL MORAL CONTEMPORAN

***Abstract:** What is certain is that death is inevitable for man. By definition, man is mortal, and, from this point of view, he resembles any creature on Earth. Nevertheless, man is still human even when facing death, as he is aware, and therefore experiences this perspective. Man does not die as an animal, but tends to place this event in a universe coordinated by values and norms, where the very experience of death as humanity's most dreaded problem can find its meaning. Death presented as an inexorable ending makes man ask himself questions about his own existence.*

***Keywords:** death, medicine, man, fear, life.*

Încă din cele mai vechi timpuri, orice persoană, atât religioasă, cât și mai puțin practicantă a unui cult religios, care simte într-un mod conștient sau inconștient apropierea inevitabilă a morții, a meditat asupra acesteia. Toți oamenii, în mai mică sau mai mare măsură, își pun problema asupra tainelor trecerii „dincolo” și mai ales asupra celor ce ar putea să urmeze după acest moment al părăsirii lumii pământești.

Ce e moartea? Ce se întâmplă când mori? Ce urmează după moarte? Există un „dincolo” de pragul morții? Ce evidențe avem în privința aceasta? Cum este dincolo? Ce putem ști despre cei plecați? Cine se înșală: cei care cred sau cei care nu cred?

În mod cert, moartea pentru om este un eveniment inevitabil. Prin definiție, omul este muritor și, din acest punct de vedere, este asemănător cu orice ființă de pe pământ. Cu toate acestea, omul este om chiar și în fața morții, pentru că el conștientizează, deci trăiește în

această perspectivă¹. Omul nu moare ca un animal, ci tinde să așeze acest eveniment într-un univers coordonat de valori și norme, unde chiar și trăirea morții ca cea mai înfricoșătoare problemă a omenirii poate găsi un sens. Moartea prezentată ca o realitate de fiecare zi îl face pe om să-și pună întrebări în legătură cu propria existență. Răspunsul obiectiv pe care și-l poate da la această realitate care îl urmărește încă de la naștere trebuie să-l caute într-un ansamblu de cugetări diverse: filosofice, psihologice, teologice, istorice etc., dar și în modul de comportament concret.

Atitudinea omului față de moarte exprimă unul dintre acele sentimente ancestrale care marchează profund o civilizație, dar și individualitatea fiecăruia. Istoria religiilor ne oferă mărturii în legătură cu fiecare epocă despre preocuparea și despre atitudinea omului în fața morții. Doar din această perspectivă a experienței religioase se poate vorbi despre un răspuns la această mare și înfricoșătoare taină²: moartea. Mai ales dacă vorbim de creștinism, unde această experiență are un profund caracter de pregătire nu pentru dispariția fizică, ci pentru starea de fericire sau de chin din viața eternă. Odată cu creștinismul, și, în special cu cultul martirilor, morții vor intra în orașele și satele din care fuseseră alungați de secole. Inițial martirii au fost îngropați în necropole extraurbane, comune creștinilor și păgânilor, însă locurileenerate ale martirilor au atras, la rândul lor, înmormântările. În astfel de locuri au început să se construiască biserici și catedrale. Înmormântarea *ad santos*, adică aproape de sfinți, pentru a obține protecția lor, a devenit motivul fundamental al înmormântării morților în biserici sau în spațiul din jurul lor: cimitirul³. Scopul creației, potrivit creștinismului oriental, este îndumnezeirea omului și a universului. Întreaga iconomie a mântuirii, lucrarea mântuitoare a lui Hristos,

1. Dionigi TETTAMANZZI, *Dizionario di Bioetica*, Casale Monferrato, PIEMME, 2002, p. 292.

2. Pr. Ioan C. TEȘU, „Taina morții în spiritualitatea ortodoxă”, în: *Teologie și Viață*, nr. 5-8, mai-august, 2010, pp. 5-33, aici p. 6; vezi și Ierom. Savatie BAȘTOVOI, „Invitație la moarte”, în: John BRECK et alii, *Ce este moartea?*, Patmos, Cluj-Napoca, 2006, pp. 49-58, aici p. 51.

3. Jacques LE GOFF, *Il cielo sceso in terra. Le radici medioevali dell'Europa*, Laterza, Roma-Bari, 2007, p. 68.

acțiunea sfințitoare a Sfântului Duh au ca scop să conducă omenirea căzută înapoi la starea pentru care a fost creată, spre plinătatea îndumnezeirii. Potrivit Sfinților Părinți, numai la Parusie își vor vedea oamenii împlinirea pentru care au fost creați, iar starea finală a multora va fi stabilită doar în momentul Judecății Finale. Până la Înviere, sfinții înșiși, deși aproape de Hristos, se află într-o stare de așteptare.

Modul în care Biserica antică a conceput situația diferitelor categorii de morți în așteptarea Parusiei ar putea fi rezumat după cum urmează: gândirea creștină este absolut unanimă în afirmarea faptului că existența noastră pământească este unică. Credința creștină este ireconciliabilă cu orice altă idee de vieți succesive și de reîncarnare. Acestea sunt concepte care se găsesc adesea în curentele filozofice sau religioase necreștine, în special de origine orientală îndepărtată, și sunt absolut străine creștinismului. Este o caracteristică fundamentală a credinței creștine faptul că viața pământească este unică și că starea eternă a omului este determinată de viața și faptele sale din timpul acestei existențe unice pământești.

După moarte, sufletul rămâne la fel de viu, la fel de conștient, la fel de activ ca în timpul vieții pământești, deși într-un mod diferit. Cu toate acestea, omul/sufletul după moarte nu mai poate face nimic pentru propria mântuire, nici măcar nu poate comunica cu cei vii, și, astfel, orice evocare magică a morților, ca formă de comunicare medium-mistică și de spiritism a fost condamnată atât de Cuvântul lui Dumnezeu în Vechiul Testament, cât și de conștiința creștină de-a lungul secolelor:

„Să nu se găsească la tine de aceia care trec pe fiul sau fiica lor prin foc, nici prezicător, sau ghicitor, sau vrăjitor, sau fermecător, Nici descântător, nici chemător de duhuri, nici mag, nici de cei ce grăiesc cu morții. Căci urâciune este înaintea Domnului tot cel ce face acestea, și pentru această urâciune îi izgonește Domnul Dumnezeul tău de la fața ta“ (Dt 18, 10).

Societatea modernă și post-modernă este marcată de respingerea culturală a morții. Aceasta nu mai face parte din experiența reală, nu poate fi vizibilă, ascunzându-i-se toate simbolurile și semnele, *ante și post mortem*⁴.

4. Max SCHELER, *Il dolore, la morte, l'immortalità*, ElleDiCI, Torino, 1983, p. 95.

Originile fenomenului trebuie identificate în transformarea cultură-lă rezultată din procesul de secularizare a culturii și prevalența viziunilor antropocentrice, incapabile să înțeleagă dimensiunea spiritual-sacră a existenței dincolo de orice valoare creată de om, care judecă numai asupra parametrilor de evaluare a calității vieții. Apariția, în special, a unor valori precum fericirea, frumusețea, tinerețea, eficiența fizică și economică și, în același timp, dezvoltarea tehnicilor și tehnologiilor biomedicale, care susțin iluzia inexistenței barierelor în calea controlului omului asupra naturii, determină schimbarea paradigmei în care moartea este conceptualizată și trăită. Omul, stăpânul absolut al propriei sale vieți, poate scăpa de limitările implicite în existența umană. Moartea devine, astfel, un eveniment absurd și tragic⁵. Omul de astăzi caută să-și trăiască viața cât mai intens, dorind să guste cât mai multe din plăcerile ei, negândindu-se prea mult la o posibilă viață viitoare⁶.

O nouă idee a morții – moartea inversată, cenzurată⁷ – înlocuiește tot ceea ce s-a crezut și trăit în trecut. Ideea morții ca trecere de la o viață la alta nu mai este acceptată astăzi cu seninătate și nici experimentată într-un sistem amplu de relații tipice epocii romantice, care făcea acceptabilă ideea de continuitate a existenței umane în memoria membrilor familiei prin cultul mormintelor și al cimitirelor. Dimpotrivă, pentru omul contemporan e mai bine ca moartea să nu fie menționată nici în limbaj, nici în sentimente și nici în obiceiuri. Ea trebuie să fie uitată, vizualizată drept un fapt privat, individual și, dacă se întâmplă, lăsată în grijă agențiilor de pompe funebre.

Atomizarea morții, prin raționament logic, nu reușește să o reducă la un caz de viață demitologizat, care „este de la sine înțeles”: nu în încercarea de a ucide moartea în mod logic se ajunge la viață serenă.

Secolul al XX-lea se eliberează „de obsesia” de moarte, ascunzându-o, în conformitate cu datoria morală de a păstra fericirea omului.

Ipocrizia, minciunile și secretele care înconjoară moartea și muribundul sunt reduse la captivitatea spitalului. De fapt, printre diferi-

5. † ANTONIE DE SUROJ, *Despre lucrurile de pe urmă*, trad. pr. Constantin Jinga, Editura Sofia, București, 2021, p. 78.

6. I. C. TEȘU, *Taina morții...*, p. 6.

7. D. TETTAMANZZI, *Dizionario di Bioetica*, p. 294.

tele forme de negare a evenimentului, precum abolirea sau reducerea purtării doliului, machiajul cadavrului, cea mai emblematică este medicalizarea etapelor terminale ale vieții. Chiar muribundul primește în mod voluntar această minciună despre realitatea morții, el însuși protejându-se și fiind protejat de propriile sale emoții în confruntarea cu moartea prin așa-zisa formulă: din dragoste sau din milă nu vrea să i se spună adevăratul status de viață⁸. Mai mult decât atât, după momentul morții, semnele doliului sunt eliminate și ele, de la nivelul individual și social. Și în acest profil se înscrie în mod simptomatic îndepărtarea copiilor de la orice contact cu defunctul și protejarea lor de orice alt semn care ar aminti de moarte⁹. Această atitudine se datorează temerii că întâlnirea cu acest moment poate însemna un eșec definitiv, o catastrofă¹⁰ care afectează omul în trup și în suflet, lucru adevărat pentru fiecare în mod diferit. Pentru aceasta, indiferent cât ar costa, e necesară fuga pentru a calma toate sentimentele de neliniște, de așteptare încordată, într-un cuvânt, fuga de anxietatea care se naște în preajma acestui moment calculat ca un posibil eșec¹¹. Indiferent cât de sublimă este această fugă, ea se poate transforma într-o banalizare¹² a morții și a vieții. Dimpotrivă, acceptarea, chiar dacă nu primirea senină a morții, poate duce la o comunicare sinceră din ambele părți: medic-pacient, pacient-medic. Putem spune că a apărut o nouă știință: *mortuary science*. Ea își propune să găsească mijlocele cele mai convenabile pentru a dezbrăca omul de orice sentiment cu privire la moarte și la doliu¹³. În mod cert, această modalitate de a contempla asupra

8. Maurizio CHIODI, *Etica de la Vita*, Milano, Edizioni Glossa, 2006, p. 181.

9. Guido DAVANZO, „Morte/ risurrezione”, în: *Nuovo Dizionario di Spiritualita*, San Paulo, Milano, 1985, pp. 144-1055, aici p. 1043.

10. M. SCHELER, *Il dolore...*, p. 95; vezi și † ANTONIE DE SUROJ, *Despre lucrurile de pe urmă*, p. 54.

11. Klaus DEMMER, *Eutanasia*, in „Nuovo Dizionario di Teologia Morale”, San Paulo, Milano, 1990, pp. 394-406, aici p. 398.

12. D. TETTAMANZZI, *Dizionario di Bioetica*, p. 294; vezi și recunoscutul studiu al lui Philippe ARIES, *Storia della morte in Occidente dal Medioevo ai nostri giorni*, Milano, 1978 în care se afirmă că în Evul Mediu moartea era o realitate cunoscută, înfruntată cu discernământ și curaj, integrată în existența personală dar și a comunității.

13. Amilcare GIUDICI, „Morte”, în: *Nuovo Dizionario di Teologia*, San Paulo, Milano, 1988, pp. 954-967, aici p. 956.

morții nu este una nouă în istoria omului, ci nou este modul de a pune în discuție acest eveniment. Și în trecut, eliberarea de această grea încercare – moartea – îl exprimau unele tentative de curente intelectuale-filosofice reprezentate de personalități antice și moderne ca Epicur, Seneca, Epictet, Marc Aureliu, Descartes, Spinoza, Leibniz, Nietzsche, Camus și Malraux – la unii fiind un fapt natural, la alții un refuz, o revoltă, o exaltare sau o absurditate a condiției umane¹⁴.

Societatea contemporană, incapabilă să exprime o imagine culturală a vieții conștiente asupra morții – înțeasă ca sfârșitul firesc al unei existențe posibile – ascunde moartea cel mai bine în spital; formal, pentru o mai bună asistență medicală pentru bolnavii în fază terminală, în esență, pentru a scăpa de o povară psihologică și emoțională. Și aici, în structura spitalului, se ajunge la un acord cu imperiul tehnologic, cu birocratizarea practicii medicale și conceptele de organizare a medicinei și, în cele din urmă, cu lucrătorii din domeniul sănătății, nepregătiți pentru problema morții și nevoile generale ale sale. Astfel, moartea, lipsită de sens, își pierde natura sa de experiență umană, constitutiv relațională și atotcuprinzătoare.

Astăzi, societatea răspunde la experiența actuală a morții cu criteriul calității vieții¹⁵, potrivit căruia viața și moartea sunt demne atunci când indivizii își asumă pe deplin gestionarea într-un mod direct și personal. Valoarea exprimată de societatea contemporană nu mai este cea a sacralității vieții, care, ca absolut, este inviolabilă pentru individ și terți, ci cea a calității care judecă viața potrivit criteriilor de cantitate, eficiență, în funcție de principiul proporționalității pentru a lua decizia cea mai bună în aplicarea îngrijirii bolnavului¹⁶. În acest context, modul de trăire este supus unei judecăți diferite și pozitive a legalității morale și juridice, ca o consecință a evaluării calitative a vieții și, prin urmare, a relativizării valorii vieții înseși. De exemplu, răspândirea

14. A. GIUDICI, „Morte”, p. 956.

15. Sandro SPINSANTI, „Vita fizica”, în: Tullio GOFFI-Giannino PIANA, *Corso di Morale*, vol. 2, Queriniana, Brescia, 1990, pp. 127-281, aici p. 205.

16. S. SPINSANTI, „Vita fizica”, p. 206; vezi și D. TETTAMANZZI, *Dizionario di Bioetica*, p. 295; vezi și Victor PAJARES, „La qualita di vita nel paziente terminale: valido criterio di giudizio?”, în: *Studia Bioethica*, vol. 3, nr. 1-2, Roma, Italy, 2010, pp. 93-96, aici p. 95.

așa-ziselor centre de îngrijire paliativă, numite și reședințe medicale, este o manifestare pozitivă a preocupării crescute în ceea ce privește sensibilitatea contemporană față de calitatea vieții pacientului în stadiul final al existenței sale. După cum se știe, medicina paliativă nu pretinde a vindeca, dar preluând astfel o sarcină sau misiune proprie medicinei, ce-i drept utilitaristă, iar după unii hedonistă, în respectarea calității vieții, are grijă de persoana, bolnavul aflat în situația de a înfrunta moartea în orice clipă, atunci când nu mai există șansa de a ajunge la vindecare¹⁷.

Societatea modernă este îngrozită de moarte. Și cu un motiv întemeiat. Odată ce orice semnificație transcendentă a fost refuzată vieții umane, redusă la viața biologică a unui *trup-mașină*¹⁸, moartea nu poate fi definită decât drept întreruperea banală a funcționalității unei mașini și sfârșitul final și irepetabil, fără niciun sens al fiecărui om. Și, prin urmare, acest sfârșit trebuie în primul rând ascuns, cu tot ceea ce amintește, începând cu cimitirul. În această înțelegere de „*lejeritate metafizică*”¹⁹, fenomenul morții redus la faptul biologic este cronometrat, cuantificat, măsurat cu precizie asemenea unui puzzle cu multe piese. Moartea primește astfel dimensiunea tehnicizată în care exclusivă competență revine medicului²⁰, iar muribundul devine un „ceva” izolat²¹. Prin urmare, strânsa legătură dintre viață și moarte este pierdută și se accentuează individualismul și izolarea persoanei suferinde; moartea este înțeleasă în ultimă instanță ca o *desocializare*²².

De fapt, culturalizarea fobiei deceselor reale este însoțită cu ostentație de un fel de panică a deceselor fictive: celebrările la televizor și în cinematografie a ritului crud al morților, atât de numeroase, pe cât de false și oribile, constituie un efort obsesiv de dezbrăcare a

17. V. PAJARES, *La qualita di vita...*, p. 93.

18. Lorenzo CANTONI, „La Carta degli Operatori sanitari. Una presentazione”, în: *Cristianità*, anul XXIII, nr. 239, martie 1995, pp. 6-10.

19. Martin HEIDEGGER, *Esere e tempo*, Longanesi, Milano, 1976, p. 308.

20. M. CHIODI, *Etica de la Vita*, p. 182.

21. Renato ZANCHETTA, „L'evento della morte nella realtà e nella cultura odierna. Aspetti antropologici e sociologici”, în: *Rivista Liturgica*, nr. 5, septembrie-octombrie, Messagero, Padova, 2006, p. 673-684, aici p. 677.

22. R. ZANCHETTA, „L'evento della morte...”, p. 679.

evenimentului real al morții, lipsite de efecte speciale, dar dotate cu acel efect natural de a pune radical întrebarea despre semnificație, excluzând în același timp orice răspuns parțial, fictiv sau evaziv. Privitorul unui film nu este chemat să răspundă la întrebările pe care le pune persoana pe moarte – și la *magna quaestio* care a devenit el însuși²³ –, ci, dimpotrivă, se simte eliberat în fața morților fictive.

Unul dintre cele mai importante moduri în care se încearcă astăzi acoperirea, înșelarea trăirii de a fi în fața morții este, cu siguranță, spitalizarea și medicalizarea acesteia: așa-numitul pacient în stare „terminală” – una dintre numeroasele strategii lingvistice pentru a ascunde realitatea morții și a lui „*a deceda; a muri*” – este izolat de restul comunității, frecvent abandonat de familie și prieteni și încredințat doar îngrijirii personalului medical. Medicii și, mai presus de toate, asistenții medicali, investiți tacit cu autoritate de o societate care fuge de moarte și de orice sens al ei, se trezesc, astfel, nevoiți să gestioneze majoritatea deceselor, purtând o sarcină grea: cea de a răspunde la întrebările puse de cei de care au grijă: de ce sunt singur, de ce acum, ce se va întâmpla cu mine, dar și la cereri de afecțiune, compasiune și căldură. Mai mult decât atât, medicina modernă multiplică așa de mult specializările și tehnicizează modul de a vindeca, încât tinde de a uita latura uman-spirituală a îngrijirii sănătății²⁴.

Membrii personalului medical, asimilați în exprimarea culturală contemporană doar ca „*tehnicieni din domeniul sănătății*” pentru trupurile-mașină, se trezesc constant să înfrunte și să fugă de eșecul complet și definitiv al activității lor. Lucrătorii din domeniul sănătății sunt chemați să se pună în slujba morții, și aceasta ca o obligație de a răspunde dreptului celorlalți. Medicii, asistenții medicali și farmaciștii ar trebui să ia în considerare, ca datorie și responsabilitate, o colaborare promptă în favoarea unei „culturi a morții”. Activitatea lor vă-

23. Cfr. Stanislaw GRYGIEL, „La salvezza e la salute”, în: Ermanno PAVESI, *Salute e salvezza. Prospettive interdisciplinari*, Di Giovanni, San Giuliano Milanese (Milano) 1994, pp. 17-36, aici p. 27: „În fața morții, omul începe să se întrebe despre semnificația ființei sale care se naște și moare, adică adevărul despre el însuși. În fața morții, oricare sens despre moarte conceput și creat de om, nu are nicio importanță. Cu alte cuvinte, înainte de moarte intervine «magna quaestio»”.

24. S. SPINSANTI, „Vita fizica”, p. 204.

zută în general ca o muncă ce ar trebui să protejeze viața fizică este pusă astăzi în situația de a se contrazice pe sine însăși pentru că, în final, se vede în situația de a procura moartea. Fără îndoială, îndatorirea pe care o are un medic de a fi garantul vieții nu poate fi pusă în discuție, dar sunt destule întrebări cu privire la determinarea exactă a granițelor acțiunii sale, mai ales în situații limită²⁵.

Această antinomie este evidentă atunci când se afirmă că: „Activitatea medico-sanitară se bazează pe o relație interpersonală de o anumită natură”; că ea este o întâlnire între o încredere și o conștiință. „Încrederea” unui om marcat de suferință și boală și, prin urmare, în mod necesar trebuie să se încredințeze „conștiinței” unui alt om care poate prelua greutatea nevoii sale și care merge în întâmpinarea lui pentru a-l ajuta, vindeca²⁶. Aici, cel puțin începând cu jurământul hipocratic, singurul profil adevărat al lucrătorilor din domeniul sănătății este acela de a fi organele unei culturi pentru viață. Din păcate, îndatoririle și responsabilitățile lor se deplasează în direcții opuse de ceva vreme. Cu siguranță, perspectiva morții, oricât de dificilă ar fi, nu ne scutește de a spune adevărul. Aici se arată activitatea medico-sanitară bazată pe relația unei întâlniri între o încredere și o conștiință în momentul său crucial. Încrederea unui om marcat de moarte devine, mai degrabă, un apel la conștiința lucrătorului din sănătate, decât la știință. Dreptul persoanei de a fi informată despre starea sa de viață plasează inevitabil lucrătorii din domeniul sănătății în fața datoriei lor specifice și a responsabilității lor specifice. Această datorie și această responsabilitate necesită, așa cum este evident, discernământ și un mare tact pedagogic. Este vorba de stabilirea unei relații de solidaritate cu bolnavul aflat în special în stare terminală, în care nu este atât de necesar să i se transmită date clinice, ci mai mult să i se comunice semnificații care să ducă la o bună comunicare și la o relație de sinceritate. Bolnavul nu trebuie să se simtă singur cu boala sa, ci înțeles în adevărul stării sale și implicat în dragostea aproapelui său. Fără o dimensiune creștină, medicina își ratează scopul și locul său în cultură

25. K. DEMMER, „Eutanasia”, p. 394.

26. PONTIFICIO CONSIGLIO della pastorale per gli operatori sanitari 1995, *Carta degli Operatori sanitari*, n. 2.

și riscă să fie grav distorsionată²⁷. Fără orientarea ei spre Împărăția lui Dumnezeu, riscă să devină o practică deformată, distorsionată de politică și de puterea economică, o realitate în ea însăși și pentru ea însăși²⁸, punând accentul mai mult pe partea biologică a omului, fără a lua în considerare constituția dihotomică și mistică a persoanei umane. E adevărat, medicina ca instituție, și nu ca drept, terapie și caritate, a ajuns aici în timp, pornind de la Hipocrate și de la acel *miserium fascinosum et tremendum*, la Cartesius (Descartes) cu al său „*maitres et possesseurs de la nature*”²⁹.

Dacă situația contemporană de medicalizare și spitalizare a morții constituie una dintre cele mai importante condiții istorice pentru încadrarea dezbaterii actuale privind moartea, atunci merită să fie făcută o mențiune: în ziua de astăzi, moartea nu mai are nicio taină, cu alte cuvinte, i s-a trucat sensul transcendent. E un fel de „șah mat” dat morții de o medicină mereu instituționalizată și mereu politizată chiar sub acest aspect de noblețe științifică³⁰.

Se vorbește astăzi de „umanizarea medicinei”, care constă în recunoașterea demnității persoanei, a fiecărei ființe umane, începând din momentul conceperii până în momentul morții, având conștiința spiritualității și a nemuririi sale. Fiecare persoană, în unicitatea sa irepetabilă, nu este constituită doar de trup, ci și de suflet, așa încât trupul este dat, potrivit Învățăturii Creștine, în momentul în care vine și sufletul, concomitent, formând ceea ce se cheamă, din punct de vedere creștin, persoana umană. A respecta demnitatea umană înseamnă a duce, în consecință, și la salvarea și apărarea acestei identități dihotomice, trup și suflet³¹. Niciun medic nu poate pretinde, în mod logic, în virtutea competenței sale științifice, că poate decide originea sau

27. H. Tristram ENGELHARDT JR., *Fundamentele Bioeticii creștine*, trad. Mihail Neamțu, Cezar Login și diac. Ioanică jr., Sibiu, Ed. Deisis, 2005, p. 411.

28. Jean-Claude LARCHET, *Teologia bolii*, trad. de pr. Vasile Mihoc, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 1997, p. 9.

29. Sandro SPINSANTI, „Salute, malattia, morte”, în: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, San Paulo, Milano, 1990, pp. 1134-1144, aici p. 1141.

30. S. SPINSANTI, „Salute, malattia, morte”, p. 1141.

31. Pr. Leontin POPESCU, *Bioetica și perspectiva creștină*, Editura Istros, Brăila, 2009, p. 48.

sfârșitul omului. Și această regulă se poate aplica în maniera particulară și la problemele ridicate de sexualitate, sau la problemele ridicate de procreație, unde bărbatul și femeia pun în aplicare valorile fundamentale ale iubirii și ale vieții.

Viața fizică nu epuizează în mod sigur valoarea persoanei și nu reprezintă nici binele suprem pentru om, ceea ce înseamnă că omul are o parte fundamentală care mișcă biologicul și care rămâne ascunsă științei medicale, dar care poate fi tulburată în buna sa funcțiune prin persistență terapeutică³².

Concluzii

Confruntat cu trauma morții, comportamentul uman a reacționat social cu riturile de doliu, care nu intenționează să înlăture moartea, ci, mai degrabă, să obțină o acceptare realistă a acesteia și să promoveze depășirea șocului, căutând sensul atât al morții, cât și al vieții care continuă. Astfel, există o conștiință comunitară de a fi o comuniune a viilor și a morților; relația cu morții continuă după moarte și există un sentiment al prezenței și acțiunii lor: prin urmare, morții sunt în viață. Proscomidia și Sfânta Liturghie, Sâmbetele morților din spiritualitatea ortodoxă, ca și Duminica Tuturor Sfinților, atât la ortodocși, cât și la catolici, transformă frica de moarte într-o celebrare a tainei morții și a speranței în viața eternă:

„Iar dacă se propovăduiește că Hristos a înviat din morți, cum zic unii dintre voi că nu este înviere a morților? Dacă nu este înviere a morților, nici Hristos n-a înviat. Și dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică este și credința voastră“ (1 Co 15, 12-14).

Trăirea ortodoxă, întemeiată pe revelație și pe mărturiile Sfinților Părinți, fie occidentali, fie orientali, îl încredințează pe om că moartea nu este un *fiasco*, un eșec, ci moartea este asemenea unei porți largi, prin care omul pășește într-o altă viață și într-o altă lume, fericită sau tristă, pe măsura faptelor sale în lumea și în viața lumească³³.

„Nu este scuzat nici acel soi de nerăbdare în pierderea celor dragi nouă – zice scriitorul bisericesc Tertulian – căreia i se admite o oarecare parte de

32. D. TETTAMANZZI, *Dizionario di Bioetica*, p. 291.

33. I. C. TEȘU, *Taina morții...*, p. 7.

durere. Trebuie sa avem în vedere în primul rând cuvintele Apostolului care zice: «Să nu vă întristați de admirea cuiva, ca păgânii, care sunt lipsiți de speranță». Și pe drept cuvânt. Pentru că aceia care credem în învierea lui Hristos credem și în învierea noastră, a celor pentru care El a murit și a înviat. Deci, unde este învierea morților, acolo lipsește durerea morții, lipsește și nerăbdarea durerii. De ce să fii îndurerat dacă nu crezi că ai pierit? De ce să suporti cu nerăbdare că s-a dus pentru un timp cel despre care crezi că se va întoarce? Ceea ce socoți moarte este plecare³⁴.

Propunerea creștină cu privire la victoria asupra stăpânirii morții apare din experiența pascală, în care Dumnezeuul vieții și iubitorul de viață unește omenirea până la punctul de a supune stăpânirea dușmanului comun, dar depășind-o în învierea lui Hristos, care devine arhetip pentru întreaga omenire (1 Co 15). Acest lucru îl spune magistral Sfântul Ioan Gură de Aur în omilia sa împotriva celor ce se îmbată în Noaptea de Paști:

„Domnul a înviat, și împreună cu Sine a înviat și lumea; El a înviat, sfărâ-mând legăturile morții. Adam a greșit și a murit, iar Hristos n-a greșit și totuși a murit. Acesta este lucru suprafiresc și minunat: acela a greșit și a murit, iar Acesta n-a greșit și, de asemenea, a murit. Pentru ce? Pentru ca cel ce a greșit și a murit să poată fi slobozit din legăturile morții prin Cel ce n-a greșit și a murit³⁵.”

34. Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, „De Patientia“, în: J.P. Migne, *Patrologia Latina*. vol. 1, col. 1359-1386, aici col. 1374C-1375A: „*Ne illa quidem impatientiae species excusatur in amissione nostrorum, ubi aliqua doloris patrocinator affectio. Proponendus denuntiationis Apostoli qui sit (Thess.IV): ne contristermini dormitione cuiusquam sicut nationes quae spe carent. Et merito. Credentes enim resurrectionem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille et obiit et resurrexit. Ergo cum constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat et impatientia doloris. Cum ergo doleas si periisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reversurum? Profectio est, quam putas mortem*”.

35. S. JOANNES CHRYSOSTOMUS, „Adversus Ebriosos et De Resurrectione, sermo habitus in sancta et Magna Dominica Paschae“, în: J.P. Migne, *Patrologia Graeca*, vol. 50, col. 433-442, aici col. 438: „*Resurrexit enim Dominus secumque suscitavit orbem terratum, ipse siquidem disruptis mortis vinculis resurrexit. Peccavit Adamus et mortuus est: at non peccavit Christus, et mortuus est. Novum est hoc et admirabile; elle peccavit, et mortuus est; hic non peccavit, et mortuus est; quid ita? Quo is qui peccavit et mortuus est, eius opera qui non peccavit quidem, mortuus est autem, mortis nexus possit evadere*”.